บทความออนไลน์

ซาฮา ฮาดิด

เบื้องหลังความคิดและจินตนาการ ของนักออกแบบแหล่งเรียนรู้แห่งศตวรรษที่ 21

ปลายศตวรรษที่ 20 ย่างเข้าศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่สถาปัตยกรรมห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ และแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ได้เริ่มก้าวข้ามไปจากขนบการออกแบบเดิมๆ มันจะไม่ใช่พื้นที่ที่ผู้คนเดินเข้าไปรับความรู้อย่างเชื่อง ๆ เหมือนในอดีตที่ผ่านมา แต่เป็นยุคซึ่งพื้นที่ (space) ถูกออกแบบเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของผู้คนในสังคมอนาคต

เมื่อแหล่งเรียนรู้คลายความศักดิ์สิทธิ์ลง กลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตอย่างใกล้ชิด จึงไม่ใช่เรื่องน่าแปลกเลยที่วันนี้คนจำนวนหนึ่งไปที่พิพิธภัณฑ์หรือห้องสมุดเพื่อจัดการแสดงทางวัฒนธรรม งานเทศกาล นัดเจรจาทางธุรกิจ สร้างสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ หรือแม้กระทั่งจัดงานแต่งงาน ในขณะเดียวกันสถานที่เหล่านั้นก็ยังคงรักษาบทบาทในการให้บริการด้านการเรียนรู้และสารสนเทศไว้อย่างเหนียวแน่น

แหล่งเรียนรู้ยุคมิลเลนเนียมสามารถออกแบบให้มีรูปลักษณ์ที่แปลกใหม่และมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว ส่วนหนึ่งก็เพราะวิทยาการด้านสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมที่ก้าวหน้ามากขึ้น และส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้เลยก็คือนักออกแบบซึ่งต้องตีโจทย์ทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชน จนกระทั่งแปรจินตนาการที่กว้างไกลให้กลั่นตัวเป็นสถาปัตยกรรมที่น่าจดจำ

ซีรี่ส์ชุด “เบื้องหลังความคิดและจินตนาการของนักออกแบบแหล่งเรียนรู้แห่งศตวรรษที่ 21” จำนวน 6 ตอน นำเสนอเรื่องราวและผลงานของนักออกแบบเจ้าของไอเดียแหล่งเรียนรู้ที่โดดเด่น 7 ราย ได้แก่ แร็ม โกลฮาส (Rem Koolhaas) โจชัว ปรินซ์-รามุส (Joshua Prince-Ramus) อึน ยัง ยี (Eun Young Yi) ซาฮา ฮาดิด (Zaha Hadid) แฟรงก์ โอเวน เกห์รี (Frank Owen Gehry) นอร์แมน ฟอสเตอร์ (Norman Foster) และโตโย อิโตะ (Toyo Ito)

เมื่อ 30 ปีที่แล้วสิ่งก่อสร้างเกือบทั้งหมดในโลกนี้ออกแบบโดยผู้ชาย อคติทางเพศทำให้ไม่มีใครเชื่อว่าผู้หญิงจะสร้างหรือออกแบบอาคารได้ เส้นทางสู่การเป็นสถาปนิกระดับแนวหน้าของ ซาฮา ฮาดิด จึงไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะเธอเป็นทั้งผู้หญิง มุสลิม และคนกลุ่มน้อยในสังคม สิบกว่าปีก่อนหน้านี้เธอแทบจะคว้างานอะไรไว้ในมือไม่ได้เลย แต่หลังยุคมิลเลนเนียมรูปแบบงานออกแบบของเธอกลับกลายเป็นที่นิยม จนกระทั่งเป็นผู้หญิงคนแรกในประวัติศาสตร์ที่คว้ารางวัล Pritzker Prize และรางวัลเหรียญทองจาก Royal Institute of British Architects (RIBA) ปัจจุบันสถาปัตยกรรมที่อ่อนช้อยของเธอได้กลายเป็นไอคอนอันน่าจดจำในหลายเมืองทั่วโลก รวมแล้วกว่า 950 โครงการ ด้วยทีมงานออกแบบกว่า 400 คน

พ่อของฮาดิดเป็นนักลงทุนอุตสาหกรรมที่มั่งคั่งและเป็นผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่มเสรีนิยมฝ่ายซ้ายและพรรคการเมืองที่สำคัญของอิรัก ส่วนแม่เป็นศิลปิน เธอเกิดที่อิรัก เมื่ออายุ 10 ขวบครอบครัวส่งเธอไปเรียนที่อังกฤษและสวิตเซอร์แลนด์ ฮาดิดเข้าเรียนมหาวิทยาลัยในสาขาคณิตศาสตร์ที่สหรัฐอเมริกา และต่อมาได้เปลี่ยนไปเรียนด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ที่อังกฤษ

เธอก่อตั้งบริษัทสถาปนิกเป็นของตัวเองเมื่อปี 1980 ทั้งยังสอนหนังสือในมหาวิทยาลัยไปด้วย นอกจากความสามารถในการออกแบบสถาปัตยกรรมแล้ว ฮาดิดยังเชี่ยวชาญด้านการออกแบบตกแต่งภายใน และงานออกแบบผลิตภัณฑ์ ผลงานของเธอจึงมีความหลากหลายทั้งพิพิธภัณฑ์ ศูนย์วัฒนธรรม สถานศึกษา สถานีดับเพลิง ศูนย์การค้า รีสอร์ทหรู หอคอยปล่อยสกี โรงพยาบาล ลานจอดรถ สะพาน สนามกีฬา เรือยอชต์ โต๊ะเก้าอี้ หรือแม้กระทั่งรองเท้า!

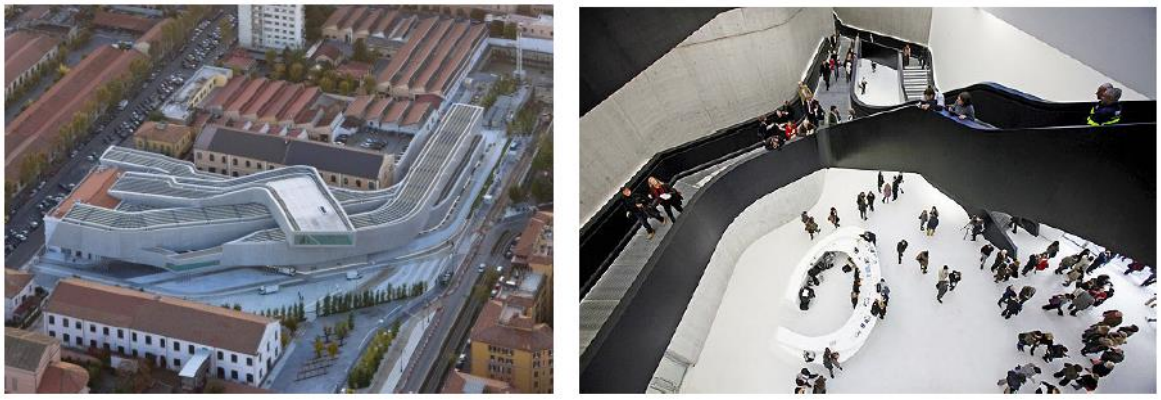

(ซ้าย) โรงละครเมืองกวางโจว ประเทศจีน ซึ่งดูเหมือนก้อนหินทรงมน ตั้งอยู่ริม “แม่น้ำไข่มุก”
(ขวา) สนามแข่งขันฟุตบอลโลก ปี 2022 ประเทศกาตาร์ ซึ่งถูกนักออกแบบบางกลุ่มเสียดสีว่า ดูเหมือนอวัยวะเพศหญิง

เอกลักษณ์เฉพาะตัวของฮาดิดอยู่ที่เส้นสายและลายโค้ง ซึ่งเธอสามารถแปลงจินตนาการที่พลิ้วไหวออกมาเป็นงานสถาปัตกรรมได้จริงด้วยพื้นฐานความรู้ทางคณิตศาสตร์ที่เธอถนัด จนได้รับการขนานนามว่าเป็น “ราชินีเส้นโค้ง” แตกต่างจากงานสถาปัตยกรรมแบบเดิม (ซึ่งผู้ออกแบบมักเป็นผู้ชาย) ที่มักติดกรอบอยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยม และให้ความรู้สึกไม่มีชีวิตชีวา กล่าวกันว่าผลงานของฮาดิดมีมูลค่าแพงระยับ เมื่อเศรษฐกิจประเทศฝั่งตะวันตกเริ่มฝืดเคือง บริษัทของเธอจึงบ่ายหน้าไปยังประเทศผู้ค้าน้ำมันและเอเชีย เช่น จีน รัสเซีย อาเซอร์ไบจัน ซาอุดิอาระเบีย ฯลฯ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติด้านศิลปะแห่งศตวรรษที่ 21

MAXXI - Museo nazionale delle arti del XXI secolo, ประเทศอิตาลี

แม็กซี่ ได้รับการยกย่องว่าเป็นผลงานมาสเตอร์พีชของฮาดิด เริ่มก่อสร้างปี 2000 ในช่วงที่รัฐบาลอิตาลีให้ความสำคัญกับนวัตกรรมทางวัฒนธรรม กว่าจะแล้วเสร็จใช้เวลา 10 ปี ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของรัฐบาลถึง 6 ชุด สถาปัตยกรรมแห่งนี้ได้รับรางวัลการออกแบบระดับนานาชาติ 2 รางวัล คือ Royal Institute of British Architects (RIBA) และ Stirling Prize for Architecture

รูปร่างอาคารดูเหมือนหลอดยาวที่พาดกันไปมา ให้ความรู้สึกเหมือนระบบขนส่งขนาดใหญ่ที่สลับซับซ้อน พิพิธภัณฑ์ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ พิพิธภัณฑ์ศิลปะและพิพิธภัณฑ์สถาปัตยกรรม นอกจากนี้ก็ยังมีห้องออดิทอเรี่ยม ห้องสมุด ร้านหนังสือ ร้านอาหารและบาร์ แกลลอรี่ นิทรรศการชั่วคราว ด้านหน้าพิพิธภัณฑ์เป็นลานสาธารณะสำหรับจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม

ปิปโป้ ซิออร์ร่า ภัณฑารักษ์อาวุโสของแม็กซี่กล่าวถึงการออกแบบว่า “มันมีราคาแพงลิ่ว ทุกอย่างเหมือนจะมาผิดทาง แต่เราก็จำเป็นต้องมีความหวัง” ทั้งนี้ก็เพราะในขณะนั้นเศรษฐกิจของอิตาลีไม่สู้จะดีนัก แต่เมื่อพิพิธภัณฑ์เปิดให้บริการกลับกลายเป็นว่า “แม็กซี่ได้สร้างพลวัตให้กับเมืองที่หลับใหล เป็นบาร็อกสมัยใหม่ในเมืองบาร็อกโบราณ ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาดื่มด่ำกับพื้นที่สาธารณะแห่งนี้ มันคือความสำเร็จที่ยิ่งกว่าความสำเร็จ”

พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นผลงานชิ้นแรกๆ ที่ประกาศความสามารถของฮาดิดให้ดังกึกก้อง มันเปี่ยมด้วยพลังโดดเด่น และที่สำคัญคือมันได้บรรจุเอาแนวคิดว่าด้วยเรื่องเมืองและการใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ เธอได้หลอมรวมเมืองเก่ากับศิลปะแบบใหม่ ซึ่งสะท้อนถึงความต้องการใหม่ๆ ที่กำลังปรากฏขึ้นในสังคม

พิพิธภัณฑ์การขนส่งและการท่องเที่ยวแห่งกลาสโกว์

Riverside Museum of Transport and Travel, สก็อตแลนด์

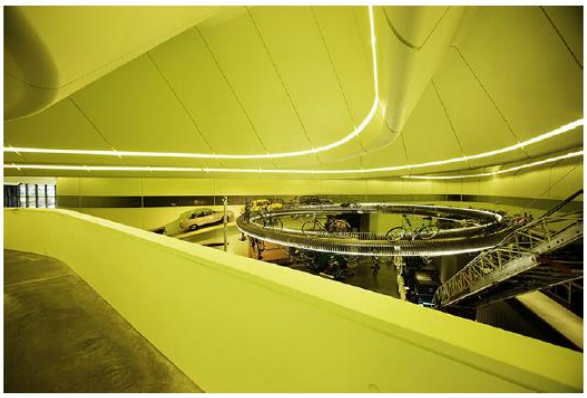
เมืองกลาสโกว์ตั้งอยู่ริมแม่น้ำไคลด์ เป็นเมืองหน้าด่านของเรือขนส่งสินค้าจากมหาสมุทรแอตแลนติก เมืองเติบโตอยู่บนพื้นฐานของการค้าทางทะเลและอุตสาหกรรมต่อเรือ สภาเมืองและองค์กรภาคีจึงริเริ่มและร่วมกันลงขันเพื่อสร้างพิพิธภัณฑ์ที่เชิดชูประวัติศาสตร์ด้านการขนส่งและเทคโนโลยี พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นงานออกแบบอาคาร

ด้านวัฒนธรรมแห่งแรกของ ซาฮา ฮาดิด ที่สร้างขึ้นในประเทศอังกฤษ เริ่มก่อสร้างเมื่อปี 2007 เปิดให้บริการเมื่อเดือนพฤษภาคมปี 2013

ฮาดิด มีพรสวรรค์ในการตีความและสร้างความกลมกลืนระหว่างอาคารกับสิ่งแวดล้อม เธอออกแบบพิพิธภัณฑ์การขนส่งและการท่องเที่ยวให้มีรูปทรงอาคารคล้ายอุโมงค์คดโค้งที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองกับแม่น้ำ หลังคาแหลมเป็นเส้นซิกแซกคล้ายยอดคลื่น ผนังด้านนอกขึ้นรูปด้วยสังกะสีจนดูราวกับเป็นงานประติมากรรม ทางเข้าออกอาคารเป็นกระจกโปร่งใส มองเห็นสีเขียวใบไม้ภายในที่ให้ความรู้สึกเป็นธรรมชาติ ซึ่งเป็นความรู้สึกตรงกันข้ามกับวัตถุจัดแสดงที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมทางอุตสาหกรรม

แนวอาคารที่คล้ายกับตัวอักษร Z ทำให้ผู้เข้าชมมองไม่เห็นส่วนอื่นของอาคารได้จากปากทางเข้าประหนึ่งเดินเข้าไปในเขาวงกต ให้ความรู้สึกมหัศจรรย์และมีมนต์ขลัง การตกแต่งภายในต้องใช้แสงไฟปริมาณมากเพราะอาคารปิดทึบไม่เปิดรับแสงสว่างจากภายนอก ด้านริมแม่น้ำเป็นร้านอาหารและบาร์ตกแต่งบรรยากาศแบบยุคโบราณ อาคารหลักจัดแสดงวัตถุด้านการคมนาคมขนส่งกว่า 3,000 ชิ้น ตั้งแต่สเก็ตบอร์ด หัวรถจักร เรือท้องแบน จักรยาน รถยนต์ และรถจักรยานยนต์แบบโบราณ ไฮไลท์ที่สำคัญที่สุดคือ “Glenlee” เรือเหล็กโบราณแบบ 3 กระโดงซึ่งเป็น 1 ใน 5 ลำที่ยังเหลืออยู่ในโลก จัดแสดงอยู่ในโถงสูงเปิดโล่งจากชั้น 1 ถึงชั้น 2 หลายสิ่งเป็นเทคโนโลยีที่ตายจากไปแล้วเมื่อถึงยุคสมัยปัจจุบัน แต่กลาสโกว์ได้เก็บรวบรวมความทรงจำเหล่านี้ไว้เสมือนเป็นลมหายใจที่หล่อเลี้ยงเมืองให้มีชีวิตอยู่

พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ได้รับรางวัล European Museum Academy Micheletti Award 2012 และ European Museum of the Year 2013 ในฐานะที่ได้เติมเต็มคุณภาพชีวิตในพื้นที่สาธารณะในระดับสูงสุด ผู้บริหารเมืองกล่าวว่า “มันเป็นความสำเร็จที่โดดเด่น เป็นมงกุฎงามแห่งยุโรปซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่มาจากการทำงานหนัก แรงปรารถนา และความสร้างสรรค์ มันได้นำเอาเรื่องราววิศวกรรมและการขนส่งในอดีตมาปรากฏต่อสายตาคนรุ่นใหม่ มันคือความภาคภูมิใจของชาวกลาสโกว์” ปัจจุบันมีผู้เข้ามาใช้บริการไม่ต่ำกว่า 5 แสนคนต่อปี หลายคนเรียกพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ด้วยความยกย่องว่า “กุกเกนไฮม์แห่งกลาสโกว์” (Glasgow Guggenheim) เนื่องจากลักษณะอาคารซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ตลอดจนรูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมบางส่วนมีความคล้ายคลึงกับพิพิธภัณฑ์กุกเกนไฮม์บิลเบา ประเทศสเปน ทั้งที่เนื้อหาภายในแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตามคนที่นี่ก็อยากจะให้คนจดจำพิพิธภัณฑ์นี้อย่างที่มันเป็นมากกว่า

ศูนย์วัฒนธรรม เฮย์ด้า อาลิเยฟ

Heydar Aliyev Cultural Center, อาเซอร์ไบจาน

ศูนย์วัฒนธรรมเฮย์ด้า อาลิเยฟ แห่งบากู เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเมืองหลวงของอาเซอร์ไบจานไปสู่ “เมืองสำหรับการมีชีวิตที่เปี่ยมด้วยปัญญา” ตั้งอยู่ริมถนนหลักจากสนามบินแห่งชาติที่มุ่งหน้าเข้าสู่ใจกลางเมือง ศูนย์วัฒนธรรมจึงคล้ายกับเป็นทูตสันถวไมตรีที่ยืนต้อนรับผู้มาเยือนอย่างเป็นมิตร

อาเซอร์ไบจานเป็นประเทศที่มีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ที่แนบแน่นกับประเทศรัสเซีย คนทั่วไปมักมีภาพจำเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมของประเทศในกลุ่มประเทศรัสเซียเก่าว่าน่าจะยึดแบบแผนการก่อสร้างอาคารใหญ่โตแบบที่อๆ และมีอนุสาวรีย์ของผู้มีอำนาจตั้งอยู่ด้านหน้า ซาฮา ฮาดิดใช้การออกแบบศูนย์วัฒนธรรมแห่งบากูเป็นโอกาสในการนำเสนอภาพลักษณ์ที่อ่อนโยน ทันสมัย และโรแมนติกให้กับอาเซอร์ไบจาน สถาปัตยกรรมแห่งนี้ได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นจุดสูงสุดของงานออกแบบของเธอ

ฮาดิดออกแบบรูปทรงสถาปัตยกรรมให้คดโค้งในแบบที่เธอถนัด หลังคามีด้านที่ชี้ขึ้นไปบนท้องฟ้าและโน้มต่ำลงมาสู่ผืนดิน เป็นสิ่งก่อสร้างที่แสนจะแปลกประหลาดสำหรับสังคมมุสลิม ซึ่งคุ้นเคยกับการออกแบบตาม

รูปทรงเรขาคณิตแบบสมมาตรและประดับตกแต่งด้วยลายต้นไม้ดอกไม้ แต่ฮาดิดก็ได้นำเอาลวดลายพื้นถิ่นของชาวอาเซอรีมาประดับตกแต่งพื้น ผนัง และด้านในของโดม ด้วยวิถีของงานศิลปกรรมร่วมสมัย

ศูนย์วัฒนธรรมเฮย์ด้า อาลิเยฟ เป็นจุดศูนย์รวมของแหล่งเรียนรู้ ประกอบไปด้วยพิพิธภัณฑ์ หอประชุม ห้องสมุด โถงแสดงคอนเสิร์ต และแกลลอรี่ ซึ่งมีการวางระบบทางวิศวกรรมที่ “ก้าวล้ำแบบสุดขั้ว” ดังปรากฏในสารคดีช่องดิสคัฟเวอรี่ ตอน “การเปลี่ยนผ่านที่น่าอัศจรรย์ของอาเซอร์ไบจาน” ผลงานชิ้นนี้ทำให้ฮาดิดได้รับรางวัล Design Museum's award 2014 โดยกวาดทุกประเภทรางวัลในการประกวดปีนั้น

ศูนย์วัฒนธรรมเฮย์ด้า อาลิเยฟ อาจเป็นเหมือนโลกแห่งความฝันซึ่งสะท้อนอนาคตที่มีคุณภาพของเมืองบากู แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งมันแลกมาด้วยการเหยียบย่ำสิทธิมนุษยชนอย่างแสนสาหัส รัฐบาลเวนคืนพื้นที่ก่อสร้างอย่างไม่เป็นธรรม กว่า 250 ครัวเรือนถูกไล่ที่โดยการตัดน้ำตัดไฟและสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ผู้ต่อต้านถูกจับกุม โครงการก่อสร้างเต็มไปด้วยปัญหาการค้ามนุษย์และการบังคับใช้แรงงานผู้อพยพจากบอสเนียและเซอร์เบีย คล้ายคลึงกับกรณีการก่อสร้างสนามฟุตบอลโลกปี 2022 ที่กาตาร์ซึ่งฮาดิดเป็นผู้ออกแบบเช่นกัน ที่นั่นมีแรงงานที่เสียชีวิตขณะทำงานถึง 500 คนภายในเวลาเพียง 2 ปี เธอให้สัมภาษณ์อย่างตรงไปตรงมาว่า “มันเป็นเรื่องของรัฐบาล ถ้าคิดว่าเป็นปัญหาก็ควรจะแก้ไข แต่ไม่ใช่ธุระของสถาปนิกที่จะไปมองเรื่องเหล่านี้”

ซาฮา ฮาดิด เสียชีวิตลงเมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2016 ในวัย 65 ปี ด้วยอาการหัวใจวายเฉียบพลัน ผลงานชิ้นโบว์แดงของเธอยังมีอยู่อีกมากมาย ทั้งที่สร้างแล้วเสร็จและอยู่ในระหว่างก่อสร้าง อาทิ ห้องสมุดและศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์และธุรกิจแห่งเวียนนา ประเทศออสเตรีย ศูนย์กีฬาทางน้ำลอนดอน ประเทศอังกฤษซึ่งใช้ในการแข่งขันโอลิมปิกปี 2012 ดูไบโอเปร่าเฮ้าส์ ประเทศสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ศูนย์ศิลปะร่วมสมัยเมืองเฉิงตู ประเทศจีน ศูนย์วิทยาศาสตร์ในเมืองวอล์ฟสบุร์ก ประเทศเยอรมนี ฯลฯ

(ซ้าย) ห้องสมุดและศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์และธุรกิจแห่งเวียนนา ประเทศออสเตรีย สร้างเสร็จปี 2013
(ขวา) ศูนย์ศิลปะร่วมสมัยเมืองเฉิงดู ประเทศจีน อยู่ระหว่างการก่อสร้าง

ศูนย์วิทยาศาสตร์ฟาเอโน เมืองวอล์ฟสบุร์ก ประเทศเยอรมนี สร้างเสร็จเมื่อปี 2005

รวบรวม แปล และเก็บความโดย นางทัศนีย์ แซ่ลิ้ม ฝ่ายวิชาการ สำนักงานอุทยานการเรียนรู้, กันยายน 2559

แหล่งข้อมูลและภาพ

http://www.theguardian.com/artanddesign/2016/apr/02/for-muslims-and-women-zaha-hadid-shining-torch

http://www.theguardian.com/artanddesign/2013/sep/08/zaha-hadid-serpentine-sackler-profile

https://en.wikipedia.org/wiki/MAXXI

http://www.theguardian.com/artanddesign/2011/jun/12/zaha-hadid-glasgow-architecture-review

http://www.theguardian.com/artanddesign/2014/jun/30/zaha-hadid-architecture

ที่มา http://www.tkpark.or.th/